ALBERTO MINGARDI: BRUNO LEONI ȘI CĂUTAREA CERTITUDINII ÎN DREPT

Autor: Iulian-Alfred Husac | 18 noiembrie 2021

Un articol de Alberto Mingardi *pentru* Law & Liberty

Articol original: Bruno Leoni and the Search for Certainty in Law

Ce este „certitudinea juridică[1]”? Libertatea în fața regulilor arbitrare a fost centrală proiectului liberal de la bun început. Un asemenea principiu are într-adevăr dimensiuni variate: legea trebuie să aibă caracter general aplicabil, ceea ce implică un anumit grad de egalitate; legea trebuie să fie relativ stabilă; legea trebuie să fie accesibilă, adică să fie redactată clar, astfel încât fiecare persoană să o poată înțelege cât mai ușor.

Chiar și azi, aceste trăsături creează o oarecare confuzie: majoritatea oamenilor cred că principala trăsătură pentru ca o lege să fie certă este caracterul ei scris și, dacă este posibil, să fie comprimată în volume cum ar fi *Corpus Juris Civilis*[2]. Ar trebui deci să presupunem că în era Internetului și a transparenței legea a devenit, în sfârșit, certă?

[…]

Freedom and the Law [„Libertatea și legea”][3] este lucrarea în care Bruno Leoni analizează critic acest concept. Răspunsul la întrebarea de mai devreme îl putem găsi aici: autorul lucrării consideră că nu prea mai există certitudine în sistemul de drept actual.

O viață zbuciumată

[…]

Deși nu a trăit foarte mult, Bruno Leoni a lăsat în urma sa o moștenire substanțială. Născut în 1913 și ucis în 1967, acesta a fost descris de gânditori precum Hayek drept „o personalitate renascentistă” și, privind la biografia sa, această prezentare

grandilocventă pare foarte potrivită. A fost teoretician politic, cadru universitar, publicist, avocat, consultant, persoană implicată în politică, colecționar de artă, gurmand și, pe deasupra, un soț și un tată iubit. Fiind poliglot, a intrat în contact cu marile culturi europene și le-a asimilat din interior. A experimentat dictatura fascistă în perioada când era student la Torino, iar la scurt timp după ce i s-a acordat o catedră la Universitatea din Pavia, a luptat în al Doilea Război Mondial. După armistițiu, s-a alăturat armatelor Aliate și a contribuit la salvarea prizonierilor de război prinși în spatele liniilor inamice.

După război, Leoni a fost decan al Departamentului de Științe Politice din Pavia, contribuind semnificativ la renașterea științelor sociale în Italia. Criticile aduse socialismului de către Ludwig von Mises și F.A. Hayek au fost foarte importante pentru el și i-au influențat gândirea. A contribuit, de asemenea, la dezvoltarea *public choice theory* [„teoria alegerii publice”], teorie care este, la rândul ei, inspirată din *scienza delle finanze* [„știința finanțelor”] și științele politice italiene timpurii. Chiar dacă Leoni avea doar 9 ani când Benito Mussolini a venit la putere în Italia, nu a avut nevoie de mai mult să se convingă că democrația *per se* nu garantează libertatea individuală.

Apărarea libertății

Care este totuși acel lucru care ne poate într-adevăr garanta libertatea? Dacă ne uităm la eforturile depuse după cel de-al Doilea Război Mondial de tradiția clasic-liberală pentru găsirea unui răspuns la această întrebare, putem identifica cu ușurință o soluție recurentă: conturarea unui cadru legal destul de solid încât să reziste devierilor autoritariste specifice electoratului modern. Spre exemplu, Hayek dorea să își actualizeze *Constituția Libertății*, teoria *public choice* investiga ideea de consimțământ într-o democrație modernă și încerca să descopere modul în care se pot crea reguli mai bune ale jocului, iar ordoliberalii[4], mai mult decât toți ceilalți, își doreau proceduri clare și legi care să protejeze competiția de piață.

Într-o anumită măsură, Bruno Leoni a contribuit la toate aceste idei, dar s-a putut distanța îndeajuns încât să indice slăbiciunile abordării clasic-liberale obișnuite. Acesta ne-a învățat să evităm să ne amăgim cu speranța că un legiuitor luminat ne-ar putea oferi cadrul legal care să asigure cu adevărat „certitudinea juridică”, și cu atât mai puțin o ordine politică stabilă. Leoni a înțeles mai bine decât mulți dintre contemporanii săi că modelul economiei planificate nu este altceva decât o economie orientată prin decret, căreia nu ne putem opune decât printr-o cunoaștere riguroasă a legii.

[…]

În ciuda faptului că Hayek considera „certitudinea juridică (…) probabil cea mai importantă condiție necesară a activităților economice dintr-o societate”, lucru care a „contribuit considerabil la prosperitatea Occidentului în raport cu Orientului, unde

certitudinea juridică nu a fost atinsă atât de devreme”, Leoni credea că acesta nu a gândit până la capăt „ce semnifică mai exact termenul de *certitudine* când vine vorba de drept”. La urma urmei, Hayek era reprezentantul unei tradiții de seamă, al cărei principiu esențial era înrădăcinat în constituțiile și legile scrise, adoptate de statele europene, „care au acceptat ideea că precizia în formulările scrise poate proteja oamenii împotriva abuzurilor venite din partea oricărui fel de tiran”.

Aspirând la certitudine

Certitudinea juridică a fost echivalată cu un ansamblu de legi concise și ușor accesibile: norme generale care totuși nu sunt vagi, și care sunt aduse la cunoștință celor care trebuie să le respecte. Sunt oare de ajuns aceste elemente pentru conturarea conceptului de certitudine în drept? Generalii de război tind deseori să își construiască strategia militară concentrându-se pe situații din trecut, nu pe posibile scenarii viitoare. În același mod funcționează uneori și teoreticienii politici. Introducerea votului universal a schimbat dramatic termenii în care are loc reprezentarea. Votul universal pare să fie perfect coerent cu o abordare individualistă, deoarece funcționează pe principiul conform căruia un om reprezintă un vot. Însă prin introducerea sa, sfera acțiunii politice s-a extins; odată cu creșterea numărului persoanelor „reprezentate” în Parlament, s-a extins și „reprezentarea”.

De asemenea, democrația reprezentativă a fost adesea comparată cu procesul economiei de piață: în cazul celei dintâi, indivizii votează la anumite intervale de timp pentru anumite „branduri politice”, în cazul celei de-a doua, aceștia votează în fiecare zi. Leoni a considerat că analogia este forțată.

Producătorii politici [legiuitorii]... sunt în același timp vânzătorii și cumpărătorii produselor lor, ambele în numele concetățenilor lor. Nu se așteaptă de la cei din urmă să spună «Nu vreau acea lege, nu vreau acel decret deoarece», potrivit teoriei reprezentării, ei și-au delegat deja puterea de a alege reprezentanților lor.

Reprezentanții nu sunt deci persoane cărora le este delegată o putere specifică, având libertatea să legifereze pe orice subiect, dacă sunt încurajați de opinia publică sau de orice „urgențe” care ar putea apărea.

Pe de altă parte, planificarea economică presupune nenumărate legi speciale, al căror obiect este mai degrabă microgestiunea producției decât definirea cadrului legal în care inițiativa și asumarea responsabilității cetățenești să fie încurajate. Dar orice contestare a legilor „speciale” n-ar avea prea mare efect atunci când inclusiv normele „generale” pot fi schimbate după voia Parlamentului.

Leoni dorea dezvoltarea conceptului „certitudinii” în drept, dincolo de relativa stabilitate, accesibilitate și concizie verbală a legilor. „Statul de drept”, afirma acesta,

„nu poate fi menținut fără garantarea certitudinii juridice, concepută ca posibilitatea indivizilor de a-și planifica pe termen lung comportamentul în viața privată și economică.”

Planificarea pe termen lung presupune „certitudine pe termen lung”, existentă doar cu condiția separației *jurisdictio* de *imperium* sau, în alte cuvinte, a unei distincții între puterea legislativă și cea executivă.

Totuși, condiția separației este necesară, dar nu și suficientă. În zilele noastre, complexitatea activităților economice (și cu atât mai mult a vieților oamenilor) pretinde norme mai stabile. Investițiile în afaceri sau chiar în propria persoană sunt prin definiție riscante și nu trebuie să fie taxate arbitrar printr-o schimbare a legilor, fapt ce distruge șansa profitului care ar fi urmat să apară.

În căutarea unei astfel de stabilități, Leoni și-a îndreptat atenția înspre „dreptul roman, întemeiat pe autoritatea jurisconsulților, cutumei și a precedentului judiciar.” În egală măsură, acesta a privit înspre *common law* [„dreptul jurisprudențial”] ca epitom al unui proces în care legea „se descoperă” și nu „se scrie”. Înțelegerea sa cu privire la modul în care curțile de justiție „descopereau” soluția corectă a unui caz se datora unui alt jurist și gânditor libertarian aproape uitat, Carleton Kemp Allen. Potrivit viziunii de tip *common law*, prin ascultarea reclamanților și apelul la precedentele judiciare, judecătorii pot veni cu un set de principii aliniate opiniei publice și convingerilor comune despre drept și datorie. O asemenea viziune „de jos în sus” a dreptului combină flexibilitatea (în funcție de noile litigii care apar, reclamanții vor apela la instanțe) cu stabilitatea, deoarece procesele sunt costisitoare și judecătorilor le revine obligația să motiveze riguros inovațiile substanțiale aduse precedentelor judiciare. Leoni aprecia „spiritul juridic” al instituțiilor engleze, pe care, citându-l pe A.V. Dicey, le considera bazate pe principiile generale născute din „hotărâri judecătorești care determină drepturile persoanelor private în cazurile judecate în fața unei instanțe”.

Întoarcerea la *common law*

Înainte de a citi *Libertatea și Legea*, aprecierea lui Hayek pentru sistemul *common law* era mult mai puțin pozitivă decât cea a lui Leoni. Hayek echivala conceptul englez de domnie a legii cu cel german de stat de drept (*Rechtsstaat*) sau cu ideea unei constituții scrise. În *The English Constitution* [„Constituția Engleză”], Walter Bagehot precizează că guvernul liber al Angliei poate pretinde numeroase avantaje față de cele ale puterilor continentale, mai puțin în ceea ce privește eficiența administrativă. Spre deosebire de acesta, sistemul francez și cel prusac erau „mașinării noi, create în vremuri civilizate pentru a-și îndeplini funcția potrivită”. La antipod, „adversitățile istorice” sunt cele care au determinat separația puterilor (*checks and balances*) în administrația engleză. „Instituțiile engleze (…) nu au fost create, ci fiecare s-a dezvoltat cum a putut”. În timp, Leoni a ajuns să îmbrățișeze ideea de „schimb liber, care prevala în instituțiile publice

ale Angliei medievale”.

Așadar, toate acestea l-au determinat pe Leoni să aibă o atitudine critică la adresa pozitivismului juridic, căutând un alt fundament mai bun pentru liberalism. Pozitivismul juridic, afirma acesta, „devine șubred de îndată ce descoperim că legislațiile și constituțiile, adică izvoarele juridice pe baza cărora decidem ce este *legal* și ce nu, sunt adesea înrădăcinate în ceva ce nu este deloc *legal*.” În acest sens, acesta menționează constituția Italiei, care a fost redactată într-o adunare constituantă în circumstanțe neobișnuite. Adunarea a fost convocată de regele italian Umberto al II-lea înainte de a abdica, cu scopul de a redacta o constituție pentru noua Republică. Însă o asemenea procedură era ilegală, deoarece regele nu avea puterea juridică de a modifica constituția italiană sau de a convoca adunarea în acel scop. […]

Bruno Leoni a fost criticat pentru idealizarea sistemului *common law*, mulți întrebându-se cât de fezabilă ar fi implementarea unui cadru legal „leonian” astăzi. Din cauza morții sale prea timpurii din 1967, nu știm ce opinii ar fi avut cu privire la ascensiunea activismului juridic în SUA sau chiar în Italia, țara sa natală. Ne rămâne doar cartea sa, *Libertatea și Legea*, care este până în zilele noastre o lucrare provocatoare și ambițioasă: o critică la adresa accepțiunii comune a „securității juridice”, o încercare de a analiza legea spontană, instituită de jos în sus (un concept des întâlnit la economiștii austrieci, pe care totuși puțini dintre ei îl exploraseră înaintea lui Leoni), și o foarte interesantă sursă de întrebări cu privire la reprezentare și democrație.

Alberto Mingardi este Director general al think-thankului italian Instituto Bruno Leoni. Este și Profesor asociat de istoria gândirii politice la Universitatea IULM din Milano și Presidential Scholar în Teorie Politică la Universitatea Chapman. Mingardi este Adjunct Fellow la Institutul Cato. Îl puteți găsi pe blog-ul său, EconLog.

Imagine: „Allegory of Justice” – Bernadino Mei (1656); sursa imaginii: Wikimedia Commons

NOTE

1. Argumentum: am decis traducerea sintagmei *certainty of the law* ca „certitudine juridică”, în pofida sintagmei „securitate juridică” deoarece, în timp ce ultima este mult mai des utilizată în doctrina juridică națională și se bucură de un sens mai larg, cea dintâi este mai fidelă limbii din care traducem și tradiției juridice anglo-saxone. ↑
2. „Fără a fi o operă perfectă, ceea ce literatura juridică medievală a numit *Corpus juris civilis*, codificarea justiniană, se remarcă prin vastitate, prin încercarea de readaptare a instituțiilor juridice consacrate la condițiile Imperiului Roman de Răsărit și ale popoarelor orientale din perimetrul acestui imperiu. Imperfecțiunea se datorează muncii neunitare a comisarilor conduși de Tribonian, a ingerințelor nesistematizate ale acestora în textele clasice (interpolații), precum și menținerii

multor dispoziții contradictorii în cuprinsul compilației.”, apud Valerius M. Ciucă, în *Drept roman. Lecțiuni*, p. 70, volumul I, ediția a II-a, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2014. ↑

3. Carte compusă din cursurile predate de B. Leoni la Colegiul Claremont, publicată în 1961. ↑

4. Ordoliberalismul este un curent economic născut în Germania după cel de-al Doilea Război Mondial, bazat pe principiile liberalismului clasic, însă diferit de acesta prin implicarea activă a statului în asigurarea concurenței și printr-o reglementare strictă a pieței. ↑

Acest articol a fost tradus cu acordul publicației *Law & Liberty*.